

Сутність та тенденції зростання продуктивності праці в сучасних умовах розвитку економіки України

Стаття присвячена питанням визначення сутності продуктивності праці та аналізу цього показника протягом 2002–2011 років на макrorівні та причинам низького її рівня в ринкових умовах розвитку економіки.

Ключові слова: продуктивність праці, макrorівень, ринкові умови, розвиток економіки.

Статья посвящена вопросам определения сути производительности труда и анализа этого показателя в течение 2002–2011 годов на макроуровне и причинам низкого ее уровня в рыночных условиях развития экономики.

Ключевые слова: продуктивность труда, макроуровень, рыночные условия, развитие экономики.

The article is sacred to the questions of determination of essence of the labour and analysis of this index productivity during 2002–2011 pp. on a macrolevel and to reasons of her low level in the market conditions of development of economy.

Keywords: the labour productivity, labour force, economic efficiency of production, results, charges

Показник продуктивності є базовим критерієм здоров'я економіки. Ця позиція визнана в міжнародній практиці і знаходить застосування в багатьох країнах. У нашій країні останніми роками показник продуктивності зник з офіційної статистики, припинилася робота по плануванню підвищення продуктивності на всіх рівнях управління, починаючи з організацій, перестав пропагуватися передовий досвід у цій сфері. Жоден з центральних органів виконавчої влади України не вважає себе відповідальним за використання цього показника в економічних розрахунках, програмах, розвитку методології управління підвищенням продуктивності на мікро- і макrorівнях економіки. Тоді як в усіх розвинених країнах зростання продуктивності праці є головним завданням стратегії розвитку економіки в цілому, окремих галузях, територій тощо. На цілі, пов'язані зі зростанням продуктивності праці, в окремих країнах виділяються кредити, що забезпечують фінансування програми по зростанню продуктивності праці. Підвищення ролі показника продуктивності праці в управлінських рішеннях держави є актуальним.

Постановка проблеми. В радянські часи багато досліджень було присвячено проблемі зростання продуктивності праці. Вважалося, що існував економічний закон підвищення продуктивності праці, що обумовлювало загальне зростання. В ринкових умовах такий закон працює не завжди,

що обумовлюється різною дією факторів впливу на продуктивність праці. Тому постає необхідність дослідження можливостей зростання продуктивності в сучасних умовах.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Проблемами визначення та оцінки продуктивності праці переймалися такі вчені, як А. Ревенко, К. Крищенко, С. Музиченко, О. Сологуб, Р. Яковлев.

У сучасній російській економічній літературі значний внесок у розробку проблеми оцінки продуктивності зробили І. Борщевський, Н. Власова, Р. Гаврилов, В. Новожилов, А. Петров, Н. Петров, С. Струмлінін, А. Френкель та інші автори.

Зарубіжні підходи до розуміння продуктивності і її кількісної оцінки представлені в роботах Д. Кендрика, К. Куросави, А. Лоулора, С. Мосса, К. Нортонна, І. Прокопенко, Д. Синка, Г. Емерсона та ін.

Метою статті є питання сутності продуктивності праці в цілому по економіці, аналізу причин і особливостей її змін за деякими видами економічної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Вивчення основ продуктивності праці в економіці, а також її проблем доцільно починати з формулювання самого поняття «продуктивність праці». В економічній теорії і практиці продуктивність праці є достатньо науковим і оцінним показником, одним із головних критеріїв економічної ефективності виробництва, показником розвитку техніки, технології і організації виробництва, трудового і людського потенціалу в існуючих економічних системах. Наукове пояснення місця і ролі продуктивності праці в системі категорій ринкової економіки неможливо без з'ясування її суті стосовно ринкових умов господарювання.

Продуктивність праці – це ступінь ефективності діяльності людей, що відображає здатність виробляти за одиницю робочого часу певний обсяг споживчих вартостей. Рівень продуктивності праці є одним із найважливіших показників, що характеризують ефективність суспільного виробництва. Під ефективністю праці слід розуміти досягнення працівниками найкращих результатів із найменшими витратами [4].

Існують різні підходи до визначення суті продуктивності праці, розкриття змісту і обґрунтування її економічної структури і функцій. Основними з них є підходи до трактування продуктивності праці представників таких економічних шкіл, як класична політична економіка (А. Сміт, Д. Рікардо, У. Петті та ін.) і марксизм (К. Маркс, Ф. Енгельс).

Вихідними для розуміння сутності продуктивності праці являються висловлювання представників класичної політекономії, які базувалися на тому, що продуктивним є пра-

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

цівник, який оплачується з капіталу і створює прибуток своєму наймачеві, тобто продуктивна праця – це праця, що обмінюється на капітал. З точки зору Адама Сміта продуктивною є праця, що виробляє товари, а непродуктивною – праця по наданню послуг [1].

С.А. Музиченко стверджує, що продуктивність праці – це ефективність затрат конкретної праці, яка визначається кількістю продукції, виробленої за одиницю робочого часу, або кількістю часу, витраченого на одиницю продукції [2].

О. Сологуб вважає, що центральним фактором у досягненні більш високих показників продуктивності виступає якість робочої сили, соціальна активність працівника [3].

Якщо аналізувати продуктивність праці в розрізі видів економічної діяльності, то необхідно відмітити, що у 2002–2011 роках відбувалося зростання продуктивності праці в усіх галузях, однак чинники цього зростання були досить різні.

Найбільш вражаюче відновлення продуктивності праці зі всіх галузей економіки відбувається в сільському господарстві, хоч і з дуже низького початкового рівня. Протягом досліджуваного періоду кількість зайнятих у сільському господарстві скоротилася на 991 тис. осіб, і переміщення значної їх кількості в інші сфери економіки стало об'єктивним явищем, оскільки зростання рівня технічного оснащення аграрного виробництва призводить до заміни ручної праці механізованою. Скорочення зайнятості в сільському господарстві в економічній теорії і практиці завжди розглядалося як позитивний момент, сприяючий переходу до постіндустріального типу економічного розвитку. Проте сільське господарство до 2020 року може втратити майже половину зайнятих. В умовах невирішеності багатьох проблем у цій галузі, до яких насамперед відносяться диспаритет цін на сільськогосподарську продукцію і високий знос основних засобів, це може призвести до посилення продовольчої залежності, створити перешкоди для розвитку експортного потенціалу, що дозволило б зайняти стійкі позиції на світовому аграрному ринку. В цьому плані показовий зарубіжний досвід – ні в одній високорозвиненій країні не було такого

масштабного за величиною скорочення зайнятості в цьому виді діяльності за аналогічний проміжок часу.

В останні роки значний інвестиційний спад у сільському господарстві, що тривав впродовж 1991–2000 років, вдалося подолати і, за даними Держстату в 2008 році, обсяги інвестицій в галузь порівняно з 2001 роком зросли у дев'ять разів і становили 16,9 млрд. грн., що створило передумови для зміцнення матеріально-технічної бази, підвищення капіталоозброєності та продуктивності праці і поліпшення економічного стану підприємств аграрного сектору економіки

У виробництві електроенергії, газу та води продуктивність праці почала зростати лише у 2010–2011 роках. Найвищий рівень продуктивності праці та постійне його збільшення спостерігалося в добувній та переробній промисловості. Схожі висновки (як для сільського господарства) можна зробити і про динаміку, що складається на перспективу, зайнятих у промисловому виробництві. Спостерігається зменшення на 777 тис. осіб у переробній промисловості, що, поза сумнівом, є негативним моментом, що перешкоджає підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної промисловості, в якій зосереджені найбільш високотехнологічні виробництва. Головною причиною низького рівня продуктивності праці в промисловості є зношеність основних виробничих фондів, використання застарілих техніки і технологій. Такі висновки підтверджені в багатьох дослідженнях і викладені у вітчизняних наукових працях.

У сфері послуг найвищий рівень продуктивності праці демонстрували такі види діяльності, як транспорт та зв'язок, фінансова діяльність, операції з нерухомим майном.

Зростання продуктивності в цих галузях протягом 2002–2008 років перевищувало середнє зростання приросту продуктивності праці по економіці в цілому. Підвищення ефективності діяльності таких галузей, як транспорт та зв'язок, а також фінансова діяльність, певною мірою впливало і на зростання продуктивності в інших видах економічної діяльності, збільшувало обсяги експорту послуг та було одним із чинників зростання економіки.

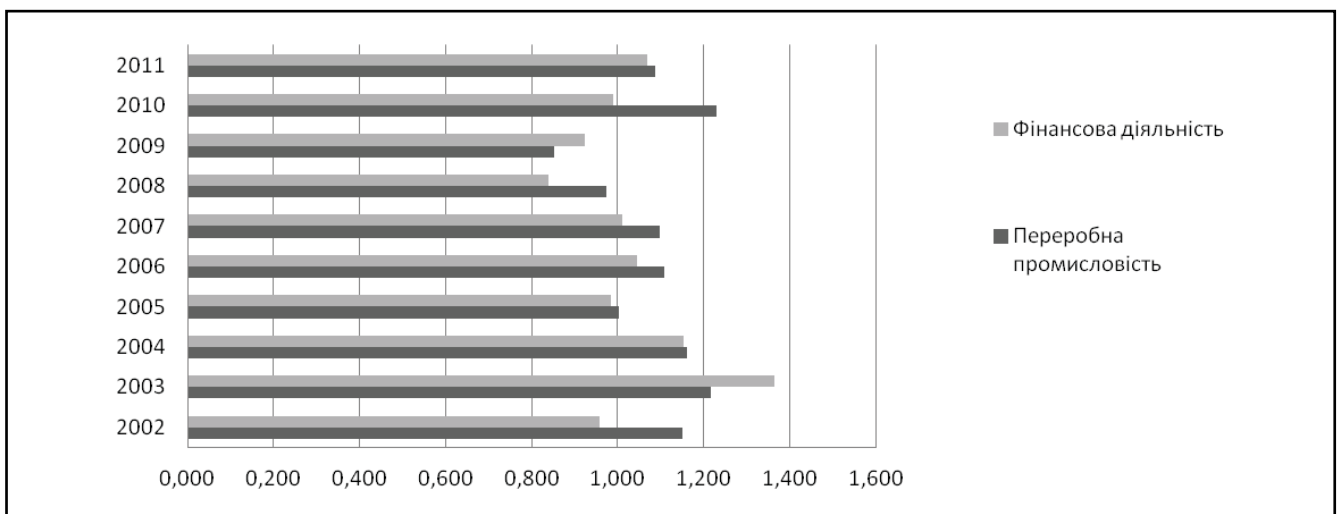

Рисунок 1. Динаміка продуктивності праці у фінансовій діяльності та переробній промисловості, до попереднього року

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Таблиця 1. Динаміка продуктивності праці за видами економічної діяльності в Україні

Види економічної діяльності	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2009/ 2001
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	1,02	0,89	1,21	1,00	1,13	0,99	1,23	1,115	0,919	1,078	1,70
Добувна промисловість	1,08	1,10	1,07	1,06	1,10	1,09	1,08	0,95	1,01	1,08	1,65
Переробна промисловість	1,150	1,22	1,16	1,00	1,11	1,10	0,97	0,85	1,23	1,09	1,65
Виробництво електроенергії, газу та води	0,99	1,02	0,97	0,99	0,99	1,09	0,99	0,88	1,13	1,52	0,91
Будівництво	1,00	1,29	0,75	1,24	0,96	1,09	0,70	0,74	0,84	1,16	0,66
Торгівля	1,012	1,184	1,069	0,812	1,106	1,062	0,985	0,92	0,87	1,09	1,10
Діяльність транспорту та зв'язку	1,052	1,105	1,104	1,063	1,056	1,076	1,086	0,97	1,06	0,00	1,63
Фінансова діяльність	0,957	1,364	1,153	0,983	1,046	1,010	0,839	0,92	0,99	1,07	1,21
Операції з нерухомим майном	1,106	1,019	1,223	1,091	0,961	1,102	1,159	0,94	0,97	0,88	1,73
Державне управління	1,057	1,018	1,253	1,022	0,893	1,034	0,964	1,03	0,87	1,15	1,27
Освіта	0,990	1,099	0,996	0,989	1,008	0,977	0,991	1,01	1,02	0,97	1,05
Охорона здоров'я	1,047	1,083	1,031	0,996	1,025	0,999	0,982	1,06	1,03	1,02	1,24
Надання комунальних та індивідуальних послуг	1,193	1,060	0,990	1,171	1,102	1,091	1,083	0,806	1,519	1,177	1,54
Продуктивність праці, всього	1,052	1,111	1,103	0,999	1,061	1,076	1,018	0,895	1,041	1,048	1,34

У сфері неринкових послуг спостерігаються незначні темпи зростання продуктивності праці, за виключенням надання комунальних та індивідуальних послуг. У 2004 році спостерігалось помітне зростання продуктивності праці за таким видом економічної діяльності як «державне управління» на 25,3%. В освіті практично не відбувається зростання продуктивності праці, і її рівень нижчий порівняно з промисловими видами економічної діяльності товарів майже в 3 рази.

У табл. 2 здійснено розрахунки рівнів продуктивності праці за видами економічної діяльності та в цілому по економіці. Як показують розрахунки, найвищий рівень продуктивності праці складає у фінансовій діяльності, що становить більше 101 тис. грн. У добувній і переробній промисловості відповідно становить 67 770 та 54 921 грн., що є недостатнім в порівнянні з розвиненими країнами.

Згідно з дослідженнями Міжнародної організації праці Україна перебуває на 89-му місці з продуктивності праці – між Марокко і Пакистаном. Серед країн СНД ми займа-

ємо четверту позицію. Україну випереджають Білорусь, Казахстан і Росія.

«Усі країни СНД зазнали спаду продуктивності праці у зв'язку з перехідним періодом, що зайняв велику частину 90-х. Зараз вони далеко відстають за рівнем продуктивності праці, або «ВВП на працівника», від розвинених країн і навіть багатших країн Східної Європи», – зазначається в дослідженні Євразійського банку розвитку.

Темпи зростання продуктивності праці в окремих країнах СНД досить високі. «Впродовж періоду до кризи темпи зростання продуктивності праці в Росії і Казахстані залишалися досить високими. Україна продовжує відставати в зростанні від сусідів», – наголошується в дослідженні.

Якщо в 2010 році загальноєвропейський показник продуктивності праці «ВВП на працівника» для України становив \$ 17,8 тис., то для Росії дорівнював \$37,6 тис., а для США – \$103 тис.

Проте на даний момент середні показники продуктивності праці в країні в 3–5 разів нижчі, ніж в Америці і Європі.

Таблиця 2. Рівень продуктивності праці в цілому по економіці та за видами економічної діяльності (в порівнянних цінах 2007 року) грн.

Види економічної діяльності	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	11236	10051	12211	12225	13872	13672	16749	18678	17160	18500
Добувна промисловість	40630	44579	47597	50654	55751	60579	65181	62159	62731	67770
Переробна промисловість	28696	34913	40547	40706	45096	49499	48231	41124	50534	54921
Виробництво електроенергії, газу та води	39997	40736	39453	39076	38652	42095	41486	36714	41468	62843
Будівництво	23493	30302	22670	28168	27022	29563	20698	15373	12937	15065
Торгівля	18321	21696	23188	18825	20826	22108	21776	19961	17317	18850
Діяльність транспорту та зв'язку	32754	36197	39975	42488	44851	48256	52396	50652	53927	
Фінансова діяльність	75315	102722	118478	116458	121821	123095	103248	95393	94408	101004
Операції з нерухомим майном	38980	39704	48572	52977	50923	56140	65063	61142	59022	51967
Державне управління	26829	27299	34212	34974	31248	32323	31160	32198	27883	32133
Освіта	18240	20045	19956	19729	19878	19428	19244	19360	19665	19134
Охорона здоров'я	14568	15783	16267	16207	16606	16587	16289	17199	17679	18072
Надання комунальних та індивідуальних послуг	10852	11501	11385	13328	14684	16020	17354	13990	21250	25012
ПП – всього за видами економічної діяльності	21729	24133	26625	26598	28227	30366	30904	27655	28781	30164

Рисунок 2. Причини низької продуктивності праці в Україні

Джерело: складено автором за [2, 3].

Причинами низького рівня продуктивності праці є: неефективна організація праці, непрозоре і надлишкове регулювання, застарілі потужності і методи виробництва, рідкісне застосування комплексного підходу до планування розвитку територій, дефіцит професійних навичок, нерозвиненість фінансової системи.

Більшість експертів сходяться на думці, що для подальшого збільшення продуктивності праці в Україні потрібне впровадження нових технологій в технологічний процес, тобто переведення економіки на так звані «інноваційний шлях» розвитку.

На основі аналізу факторів та умов щодо формування рівня продуктивності праці в Україні можна систематизувати причини її низького рівня з відокремленням на макро- і мікрорівні (рис. 2).

Застосування сучасних технологій дозволить скоротити споживання електроенергії і енергоносіїв, збільшити конкурентоспроможність вироблюваної продукції, економічніше використовувати сировину. Впровадження інновацій вимагає розвитку ринку кваліфікованої робочої сили, а також наявності самих інноваційних розробок.

Висновки

Для зростання продуктивності праці в Україні, та і в будь-якій країні з ринковою економікою, необхідно змінити відношення до робочої сили. В умовах ринкової економіки працівник розглядається як деякий «людський ресурс» разом з інформацією, капіталом і матеріалами. Активна участь працівників у житті підприємства, а також ефективне стимулювання їхньої діяльності може значною мірою підвищити продуктивність їх праці. Таким чином, на підставі перелічених вище чинників напрошується висновок про те, що вивіреним і зваженим комплексним підхід до рішення економічних проблем приведе до зростання продуктивності праці в Україні.

Список використаних джерел

1. Основи економічної теорії: Підручник / [А.А. Чухно, П.С. Єщенко, Г.Н. Климко та ін.]; За ред. А.А. Чухна. – К.: Вища шк., 2001. – 606 с.
2. Музиченко С.А. Продуктивність праці, соціально-економічна сутність категорії // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – №6. – С. 24–28.
3. Сологуб О. Оцінка сукупної продуктивності підприємства на основі факторного аналізу // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2008. – №4. – С. 54–57.